

De tennissers van Adriaan van de Venne

Theo Bollerman

In de zeventiende eeuw werd er druk gesport; dat is geen nieuws voor iemand, die zich verdiept heeft in de sporthistorie. Wat minder bekend is, is dat de schilder Adriaan van de Venne afbeeldingen van bijna alle gangbare sporten in het begin van de zeventiende eeuw heeft getekend en verzameld in een boekwerk¹, dat hij heeft opgedragen aan Prins Frederik van Oranje. Van badmintonnen tot strandzeilen, van pell mell tot kolven. Het "liber amicorum" bevat nog veel meer afbeeldingen, die gerelateerd zijn aan het dagelijks leven van prins Frederik, en die niets met sport te maken hebben, in totaal een honderdtal gouaches. Zijn meest intrigerende afbeelding is die met twee tennissende edelen en een net in het midden (zie illustratie 1). Die plaat is het onderwerp van dit artikel.

De Engelse kunsthistoricus Martin Royalton-Kisch heeft een prachtig boek gewijd aan het album van Van de Venne, waarin hij de diepere betekenis van de afbeeldingen tracht te verklaren. Met de tennisafbeelding heeft hij nog het meeste moeite. Veel emblematabundels hebben overdrachtelijke betekenissen, en ook Adriaan van de Venne pleegt zijn afbeeldingen van dubbele bodems te voorzien. Zijn uitleg luidt: "The emblematic character of the drawing is clear from the inclusion of wooden bats or battledores below, used in the peasant version of the game. One vaguely political

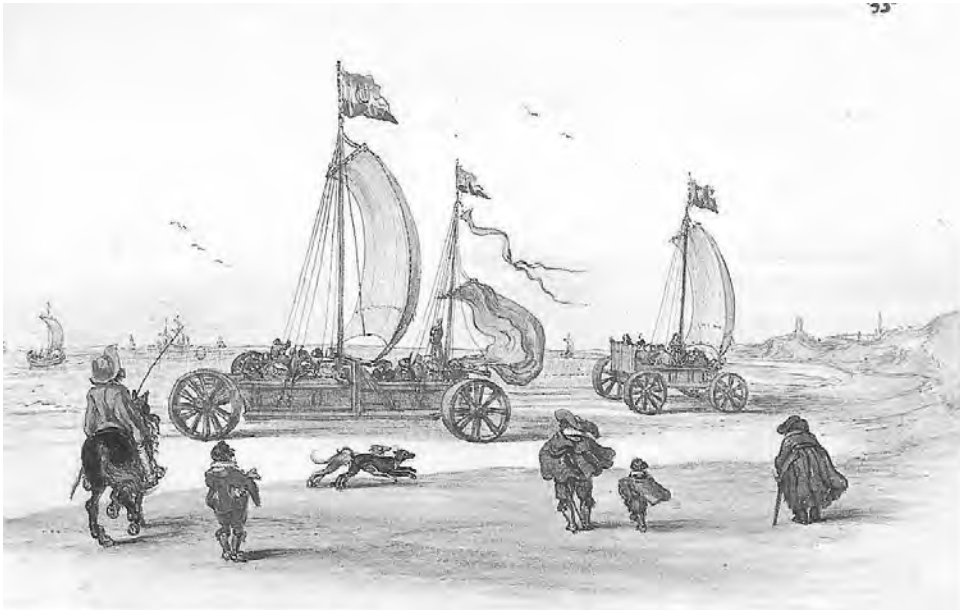
allegory involving the game occurs in the *Kinderwerck* of 1626 (...) Van de Venne in the 'Belachende Werelt', 1635 (...) wrote: 'Die de Kaets verliest, moet de Ballen betalen'".

Royalton-Kisch suggereert door deze verwijzingen, dat Van de Venne een politieke allegorie verbeeldde en dat de afbeelding een constructie is, waarin hij enkele waarnemingen combineerde. Tennis werd in die tijd niet buiten gespeeld, zo is hem uitgelegd door een bevriende tennisliefhebber, dus kan het geen waarheidsgetrouwe afbeelding zijn. Er moet een diepere betekenis achter zitten. Vervolgens kan aan elk detail een haast mythische uitleg gegeven worden. Bij gebrek aan sporthistorische kennis is zijn redenering goed te begrijpen.

Inmiddels weten we echter meer over al die varianten, die familie genoemd mogen worden van de kaatssport. Zou het zo kunnen zijn, dat Van de Venne simpelweg heeft geschilderd, wat hij dagelijks kon waarnemen? Bijna alle andere afbeeldingen van zijn hand zijn absoluut waarheidsgetrouw, tot aan de zeilwagen van Simon Stevin toe (zie illustratie 2). Er bestaat bewijsmateriaal die de vraagstelling kan beantwoorden. De afbeelding verdient het om beter begrepen te worden, nog los van de emotionele reactie: de schilder zou zich terecht beledigd mogen voelen als iets wat hij correct heeft afge-

beeld, eeuwen later wordt bestempeld als voortvloeiende van zijn fantasie. Zoiets als: Van Gogh schilderde bloemen, maar hij bedoelde eigenlijk een kan melk.

De Nederlandse historicus, die deze vraag wil beantwoorden, heeft het overigens lastig als hij binnen de taalgrens blijft. In Nederland sprak men over kaatsen, als men het balspel bedoelde, dat met de blote hand werd gespeeld, maar evenzo als er een racket gehanteerd werd. Voor dit artikel gebruik ik dan ook het woord tennis als er met een racket gespeeld wordt, en de speelhelften door een net gescheiden worden². Dit spel verloor haar populariteit in het begin van de

achttiende eeuw, vanwege de vele ruzies die het spelen om geld (wed-strijd) met zich meebracht. De vaderlandse kaatsbanen kregen een ander bestemming. Kaatsen werd alleen nog gespeeld in de volksvariant, op een weiland zonder dure hulpmiddelen. Dit is de tweede reden, waarom historici het plaatje van Van de Venne niet weten te verklaren.

Rond 1600 waren er alleen al in Den Haag vier banen, waarvan drie overdekt, waar het tennisspel werd beoefend³. Van Prins Frederik is inderdaad bekend, dat hij het tennisspel beoefende op de baan achter de ridderzaal⁴. Maar buiten spelen met een racket, daar staat geen woord zeventiende-eeuws Nederlands over op papier. Als dat gebruikelijk was, moet de verklaring in Frankrijk en Engeland gezocht worden. Niet zo gek, als men bedenkt hoe groot de Franse invloed op het adellijke leven was.

De Fransen noemden het tennisspel, dat in een apart gebouw werd beoefend, *courte paume*. Zij kenden (en kennen nog steeds) ook een vorm, die met rackets al eeuwenlang buiten wordt beoefend. Deze variant heet *longue paume*. *Longue paume* wordt nog altijd door diverse Franse verenigingen beoefend, voornamelijk in Picardië. Ook in Parijs speelt men nog elke zondagochtend in het Parc d'Italie een potje. In de huidige vorm worden de speelhelften niet door middel van een lijn

op kniehoogte gescheiden, maar er bestaan voldoende afbeeldingen waaruit afgeleid kan worden, dat dit in de negentiende eeuw nog wel het geval was.

Het "net" in de afbeelding van Van de Venne stemt derhalve overeen met wat latere afbeeldingen als afscheiding laten zien. Een andere afbeelding van Van de Venne toont een vergelijkbaar speelveld met een

soortgelijk net (zie illustratie 3). Het spel dat op deze afbeelding beoefend wordt kennen we nog in een Italiaanse variant op het kaatsen als "bracciale". Ook andere afbeeldingen van balspelen uit de achttiende en negentiende eeuw met zo'n "net" zijn bekend. Geconcludeerd kan worden, dat deze variant ook rondom Den Haag gespeeld werd. Alle afbeeldingen in dit album zijn nu eenmaal gesitueerd rondom Prins Frederik en Den Haag. Hieruit kan afgeleid worden, dat de Haagse edelen goed op de hoogte waren van allerlei variëteiten!

Longue paume, door de Engelsen "field tennis" genoemd⁵, wordt gespeeld met een hard balletje op verharde ondergrond; vroeger moet dat een ingelopen of aangestampte harde ondergrond zijn geweest. De

armetierige grassprietjes op de afbeelding van Van de Venne moeten dan ook niet gezien worden als een symbolische afbeelding van een grasveld, maar als onkruid, dat in de onvruchtbare grond per ongeluk opkomt. Vanwege de lengte van het veld wordt *longue paume* minimaal in dubbels en bij voorkeur met zijn drieën beoefend, net als het Friese kaatsen. Op de afbeelding horen in theorie dus ook meer dan twee personen afgebeeld te staan. Van de Venne wilde natuurlijk alleen de twee vorsten op zijn afbeelding zetten en loste zijn 'probleem' op, door te verwijzen naar de afwezigen met op de grond liggend "battoirs". Rest nog een opmerking over de afbeelding van de simpele slaghulpmiddelen terwijl de vorsten spelen met echte rackets. Hoe vreemd is dat?

In de diverse varianten van het kaatsen in Europa komt dat voor. Dit komen we bijvoorbeeld ook tegen bij een neef van de tennissport, één van de vele soorten van het eeuwenoude Baskische pelota, "rebot" genaamd. Daar strijden twee teams van vijf personen tegen elkaar uitgerust met chistera's, en handschoenen met leren kom, terwijl de bal in het spel wordt gebracht met de blote hand via een driepotige kruk. Voor Van de Venne zouden de battoirs ook nog een mogelijkheid kunnen verschaffen om te laten zien, dat niemand zo belangrijk is als de twee vorsten met de rackets. De andere personen beeldt hij niet af, maar ze zijn in ieder geval minder waard, zie hun bat!

Al deze argumenten lijken sterk genoeg om te concluderen, dat de afbeelding van Van de Venne naar een echt spel is gemaakt, *longue paume* geheten. Tenslotte mag verondersteld worden, dat dit spel werd beoefend op het Lange Voorhout, het Toernooiveld of het Malieveld, aangezien deze ruimtes vaker werden benut voor sport en spel en zich op loopafstand van het Binnenhof bevinden.

Noten:

1. Martin Royalton Kisch, *Adriaen van de Venne's Album* (British Museum Publications Limited 1988)
2. Cees de Bondt, "Heeft Yemant Lust met bal, of met Reket te spelen" (Verloren, Hilversum 1993), pag. 11
3. De Bondt, pag. 84
4. Julian Marshall, *The Annals of Tennis* (The Field Office 1878), pag. 51
5. Ibidem